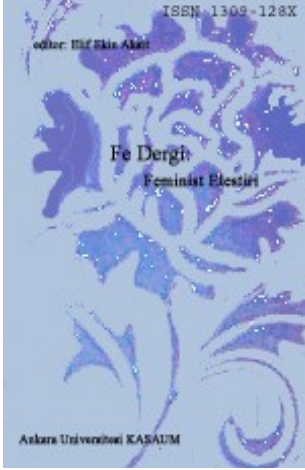

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 7, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

**Kent içi yoksul alanların dönüşümüne feminist bakış:
Ankara-Aktaş mahallesi örneğinde 'imkânsız medeniyet'
TOKİ**

Burcu Hatiboğlu Eren

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 9 Haziran 2015

Bu makaleyi alıntılar için: Burcu Hatiboğlu Eren, "Kent içi yoksul alanların dönüşümüne feminist bakış: Ankara-Aktaş mahallesi örneğinde 'imkânsız medeniyet' TOKİ," *Fe Dergi* 7, no. 1 (2015), 1-15.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/13_1.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Kent içi yoksul alanların dönüşümüne feminist bakış: Ankara-Aktaş mahallesi örneğinde ‘imkânsız medeniyet’ TOKİ

Burcu Hatiboğlu Eren*

Feminist etnografik bir çalışma olarak tasarlanan bu araştırmada, neoliberal kentleşme projesiyle Aktaş mahallesinde yaşayan kadınların yoksulluk, güvenlik ve katılım bağlamında dönüşen gündelik yaşam deneyimlerini ve bu deneyimlerle sosyal politika arasındaki bağlantıları keşfetmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede arsa sahibi oldukları için TOKİ evlerine geçmeye hak kazanmış konumdaki ve sosyal yardımlarla yaşayan kadınların deneyimleri, toplumsal cinsiyet rolleri ataerkil ilişkiler açısından analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, yoksulluk koşullarında yaşayan kadınların neoliberal kentleşme projesini, kendilerine pazarlanan biçimiyle ‘medeniyet’ koşullarına ulaşabilme imkânı olarak gördükleri ancak ‘imkânsızlık’la birlikte tanımladıkları görülmektedir. Kadınların anlatımlarında bu ‘imkânsızlık’, 1) eşitsiz ataerkil ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rolleriyle belirlenen yoksulluk ve güvenlik sorunlarının artması nedeniyle evsizlik, 2) kentleşme projesinin cinsiyetçi ve baskıcı yapısı nedeniyle dışlanma, 3) kamusal alanda muhafazakârlaşma ve 4) güvenlik sorunları karşısında değişmeyen bir korku olarak ifade bulmuştur. Araştırma, feminist politika açısından, yoksullukla mücadelede toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alan bir kentleşme projesine ilişkin önerilerle son bulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Neoliberal kentleşme, yoksulluk, katılım, güvenlik, feminist politika.

A feminist view on the transformation of poor inner city areas: TOKİ as ‘impossible civilisation,’ the sample of Aktaş district in Ankara

This feminist ethnographic research is aimed to find out the relations between the daily lives of women and social policy within the Aktaş neoliberal urbanization project in relation to poverty, participation and security. In this context, the experiences of women who are land owners and dependent on social aids are analysed regarding to gender roles and patriarchal relations. It is seen that women living in poverty defined the project as ‘impossibility’ although they had anticipated to reach the conditions of ‘civilisation’ just like the authorities said.. This ‘impossibility’ find voice in the experiences as 1) homelessness resulting from poverty and security problems defined by unequal patriarchal relations and gender roles, 2) marginalization due to the sexist and oppressive structure, 3) increasing conservatism of the public sphere, and 4) unchanging fear. Related with feminist policy, the article concludes with suggestions on urbanisation projects developed upon gender equality in terms of fighting poverty.

Key Words: Neoliberal urbanization, poverty, participation, security, feminist policy

Giriş

Günümüz kentleşme süreci, özellikle 1970’lerden sonra neoliberal ideolojinin ve bu çerçevede geliştirilen politikaların hâkimiyeti altında gerçekleşmektedir. Harvey’e göre (2007) neoliberal kentleşme, özelleştirmeyi ve kâr odaklılığı önceleyen, kentsel sorunları ve yoksulluğu kârlılığı artırmak ve sosyal riski yönetmek üzerinden değerlendiren, daha çok kentleşme projeleriyle yürütülen bir süreci ifade eder. Bu süreçte, bir yandan giderek feminizmin yükseldiği ve yoksullukla mücadelede toplumsal cinsiyetin dikkate alınmaya başlandığı vurgulanırken, diğer yandan özellikle kadınlar üzerindeki baskıların farklılaşarak arttığı tartışılmaktadır. Bu nedenle Massey (1994, 182), kentsel alanda toplumsal cinsiyet politikalarını çalışmanın, kadınların fiziksel ve sosyal coğrafyalarını yeniden hayal etmeyi gerektirdiğini söylemiştir. Bu çerçevede De Certeau’nün (1984)

* Ar. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü. Bu çalışma, yazarın “Yoksul Kadınlar için ‘Sıcak Yuva/Özgür Kent’ Hayaliyle ‘İmkânsız Medeniyet’ TOKİ; Feminist Sosyal Çalışma ve Kent İçi Yoksul Alanların Dönüşümü: Ankara, Aktaş Mahallesi Örneği” adlı Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenerek, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı’nda yapıлып tamamlanmış doktora tezinden üretilmiştir.

Gündelik Yaşamın Pratiği isimli kitabında mekânların gündelik kullanımıyla aidiyet ve bağlanma duygusu arasındaki ilişkiyi dikkate alması, feminist kuramcılarının dikkatini çekmiştir. Feminist kuramcılarının üzerinde durduğu bir diğer kent kuramcısı, yurttaşlığı gündelik yaşam üzerinden yeniden tanımlamaya çalışan Lefebvre'dir (1996). Lefebvre (1996) kent hakkı (right to the city) kavramıyla kentte yaşamının, kentsel alanların kullanımı ve kentsel alanın gelişimine katılım anlamında bir yurttaşlık hakkı olduğunu söylemiştir. Bu çerçevede Kemp (2001, 7-10), gerek De Certeau'nun (1984) gerekse Lefebvre'nin (1996) kullandığı gündelik yaşam, mekân (place), alan (space) ve sosyo-mekânsallık (spatiality) gibi kavramların, feminist politikaya ilişkin yeni bir algı geliştirmeyi sağladığını vurgulamaktadır.

Yukarıdaki tartışmalar, özellikle 2004 yılıyla birlikte Türkiye'de de giderek artan neoliberal kentleşme projelerinin ve yarattığı sorunların feminist politika açısından dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Çünkü bu tarihte birlikte, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve belediyelere yetki verilerek, afet riskinin azaltılması ve gecekondu alanlarının dönüşümü amacıyla birçok neoliberal kentleşme projesi uygulanmaya başlanmıştır. Projelerin daha çok yoksulluk koşullarıyla dikkat çeken bölgelerde başlatılması ise, özellikle kadın ve çocukları olumsuz etkileyen yoksulluk ve güvenlik sorunlarıyla mücadele edildiği ve katılım ilkelerine uygun olarak sosyal konut üretildiği iddialarını (TOKİ 2011a; 2011b) gündeme getirmiştir. Bu çerçevede yoksulluk koşullarında yaşayan kadınların, neoliberal kentleşme projesiyle daha iyi yaşam koşullarına kavuşacak olan asıl özneler olarak kurgulandığını söylemek mümkündür. Daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak ise Altındağ Belediyesi 2006-2009 Stratejik Planı'nda üç temel amaç/iddia üzerinden, a) 'yoksullukla mücadele ya da yaşam kalitesini artırma', b) 'güvenlik koşullarının sağlanması' ve c) 'toplumcu belediyciliğin bir koşulu olarak katılım' sağlamakla bağlantılı olarak ele alınmıştır. Ancak birçok araştırma, neoliberal kentleşme projeleriyle kent içi yoksul alanların soylulaştığını, dezavantajlı grupların yerinden edildiğini, mülksüzleştirildiğini ve yoksullukla ilgili toplumsal sorunlarının arttığını göstermektedir (Şen 2006; Güzey 2009; Erman 2010; Uzun 2003; Kurtuluş 2005; Girit McDaniel 2010; Alnıaçık 2008; Sakızlıoğlu 2007; Çelik 2009).

Bu noktada, Altındağ Belediyesi'nin öne sürdüğü yoksulluk, katılım ve güvenliğe ilişkin iddiaların ataerkil ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kadınların yurttaşlık haklarıyla kurduğu ilişki, araştırmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır.

Feminist politika açısından kentsel alanda yoksulluk, katılım ve güvenlik tartışmaları

Sosyal politika talepleri içerisinde toplumsal cinsiyet konusunun önemsenmesi, Birleşmiş Milletler (BM) Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin ve BM tarafından 1978'de kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nin (CEDAW) kabulüyle gerçekleşmiştir. Kentleşme sürecinde kadınların yaşadığı yoksulluk, katılım ve güvenlik sorunları ise, ancak 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen HABITAT II toplantısı sonrasında yayımlanan 'Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş HABITAT: İnsani Yerleşimlerin Gelişiminde Erkek ve Kadınlara Çalışmak' isimli belgeyle (BM HABITAT 1997) gündeme gelmiştir. Böylece kentsel yoksulluğun değerlendirilmesinde sosyal politikanın önemi ve toplumsal cinsiyet perspektifinin dikkate alınması gerektiği, küreselleşen dünyada giderek kabul görmüştür. Ancak bugün birçok feminist (McGuire 2009; Kalsem ve Williams 2010; Koray 2011a, 2011b), bu durumun feminist hareket için başarı olduğunu kabul etmekle beraber, ana akımlaşan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını politik liberalizmi temel aldığı noktasında eleştirmektedir. Eleştirilerin ortak noktası, liberal feminizmin özellikle Küresel Güney (Global South) olarak tanımlanan Doğu ülkelerinde toplumsal cinsiyet adaletsizliğine (gender injustice) neden olmasıdır.

Bu çerçevede neoliberal kentleşme projeleri açısından tartışılması gereken konulardan biri, yoksulluğun giderek gelirin yeniden dağılımından bağımsız olarak ele alınmaya başlanması ve yoksullukla mücadelede eşitsiz toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren yaklaşımların öne çıkmasıdır (Philips 2001, 250-255 ve Razavi 2009). Örneğin Hassim (2006, 109-115) Sahraaltı Afrika'da yapılan araştırma sonuçları üzerinden, yoksullukla mücadelede gelirin yeniden dağılımını dikkate almayan kalkınma projeleri kapsamında kadınların istenmeyen ya da katkısı düşük işlerde –örneğin evde dikiş işi- çalışmak zorunda kalabildiğini vurgulamıştır. Bununla beraber Tasneem'in (1993, Parag 120) Bangladeş'te gerçekleştirdiği etnografik araştırma verileri, bölgede başlatılan konut geliştirme projesinin yoksulluk koşullarını artırması nedeniyle kadınların çalışmak için kamusal alana çıktığını ancak 'eril' olarak kabul edilen kamusal alanda farklı özgürlük sorunlarıyla karşılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla Bangladeş'te gerçekleşen dönüşüm, kadınların yoksulluk koşullarında bir gelişme sağlayamamış, üstüne hem kamusal hem de özel alanda ataerkil ve dini baskılar artmıştır. Benzer şekilde Honduras, Yunanistan ve Kenya'da kadınların gelirlerini artırma yönünde gerçekleştirilen projelerin analizleri,

erkeklerin böyle bir durumda ev içerisindeki otoritelerini artırdığını ve şiddete yönelebildiğini göstermektedir (Sofillios-Rothschild'den aktaran Chant ve Gutmann 2002, 272-276).

Böyle bir ele alış, yoksullukla birlikte gündeme gelen katılım/dışlanma ve güvenlik sorunlarına da işaret etmektedir. Çünkü kadınların eklenmiş ve eşitsiz konumu dikkate alınmamakta, kadının hem ev/konut piyasasına katılımını hem de özel ve kamusal alan kullanımını engelleyen eşitsiz sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yapı gözden kaçırılmaktadır. Dolayısıyla özel alanda yani ev içerisinde yaşanan şiddet ya da güvenlik sorunu, kadınların özel ve kamusal alanın kullanımından toplumsal cinsiyete dayalı dışlanmasının bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Heyzer 1998, 17). Bu noktadan hareketle güvenlik sorunları, kadınların kentsel alanı kullanma, politik ve karar süreçlerine katılma ve kentsel alandaki sosyal hizmetlerden yararlanmadan dışlanması olarak ele alınabilir. Çünkü kamusal alan genellikle erkeklerin baskın olduğu ve kontrol ettiği bir alandır ve kadınlar kendi güvenliğini sağlamak istediği ya da korktuğu için kamusal alanın kullanımından çekinir. Korku ise, genelde toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle ve dışlanmayla ilgilidir (Koskela 1997, 305). Nitekim Sahraaltı Afrika ve Hindistan'daki yoksul alanların dönüşümüne odaklanan neoliberal kentleşme projeleri açısından toplumsal cinsiyet çerçevesinde tartışılan önemli konulardan birisi, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yaygınlaştığıdır. Örneğin Swart (2012)'ın Sahraaltı'ndaki en büyük kent içi yoksul alanlardan birisi olan Kenya'nın Kibera bölgesinde yaşayan 18-30 yaş aralığındaki kadınlarla yaptığı araştırma, bu süreçte kadınların 'hayatta kalmak için cinsel ilişki' yaşadığını ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin arttığını göstermektedir. Benzer şekilde Rashid (2009, 574-586) Hindistan'ın geleneksel ve dini normların baskın olduğu yoksul bölgelerinde çalışmaya başlayan yoksul genç kadınlara yönelik cinsel taciz şikâyetlerinin arttığından bahsetmiştir.

Ayrıca Asya ve Güney Afrika'daki neoliberal kentleşme projelerine ilişkin araştırmalar, kadınların kamusal olanaklardan yararlanma konusundaki dışlanma süreçlerini belirleyen ataerkil/geleneksel yapının, özellikle, arazi sahipliğinde yarattığı toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklere dikkat çekmektedir (Miraftab 2001; Rabenhorst ve Bean 2011; BM HABITAT 2002, 2004). Bu çerçevede Miraftab (2001, 156), neoliberal kentleşme sürecinde kadınların mülksüzlük koşullarının görünmezliğini ifade etmek amacıyla 'evsizliğin kadınlaması' kavramsallaştırmalarını kullanmıştır. Nitekim bugün BM Evrensel İnsan Hakları Beyanname (1948); Pekin Dünya Kadın Deklerasyonu (1995) ve BM Binyıl Bildirgesi (2000) gibi birçok uluslararası belgede kadınların katılım hakkı çerçevesinde arsa ve ev/konut edinme konusu önemsenmiş de, hala dünyadaki arsa ve ev/konutların sadece %1-2'sinin kadınlara ait olduğu görülmektedir (Rabenhorst ve Bean 2011, 6). Doshi (2012, 83-108)'e göre bu koşullar, Küresel Güney olarak tanımlanan Doğu ülkelerinde başlatılan neoliberal kentleşme projeleriyle kadınların toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları açısından gündeme gelen rahatlama etkisinin zamanla baskı olarak hissedilmesine, daha önce projeleri sevinçle karşılayan kadınların da dâhil olduğu karşıt toplumsal hareketlere neden olmuştur.

Sonuç olarak, BM HABITAT (2008, 1)'a göre, neoliberal dönemde başlatılan ve kent içi yoksul alanlara yönelik kentleşme projelerinin en temelde 'kârli' (bankable) bir yatırım olarak değerlendirildiği unutulmamalıdır. Nitekim farklı ülkelerde başlatılan neoliberal kentleşme projelerini değerlendiren araştırmalar, yoksullukla mücadelenin hala bu projeler kapsamında yeterince dikkate alınmadığını; dikkate alınması durumunda ise çoğu zaman gelir dağılımı eşitliğinden bağımsız ve cinsiyet yanlı olarak ele alındığını göstermektedir. Bu çerçevede Razavii ve Hassim (2006, 30-39) özellikle doğu ülkelerinde yoksullukla mücadele çerçevesinde ele alınan liberal toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını, 'yeni ataerkil reformlar' olarak tanımlamaktadır. Bu yeni ataerkil reformlar, kadınları özel alanla bağlantılı olarak evlilik, akrabalık ya da annelik rolleriyle tanımlamakta ve onları erkeklerin koruması altında eşitlikleri için aile refahından yararlanmaya zorlamaktadır. Bu nedenle Türkiye gibi yetersiz refah sistemi, kayıtdışı istihdam koşulları ve muhafazakâr değerlerin baskınlığıyla bilinen bu ülkelerde neoliberalizm, zaten var olan güçlü refah sisteminin erimesi biçiminde yaşanmamaktadır. Tam tersine bu ülkelerde devlet, refah hizmetlerine ilişkin sorumluluğu başta aile olmak üzere piyasa ve sivil toplum örgütlerine (STÖ) dağıtarak gücünü yeniden inşa etmenin yollarını bulmuştur. Buğra ve Keyder (2006, 222)'e göre, Türkiye'de refah hizmetleri zaten geniş aile içinde (çoğunlukla kadınlar tarafından) olabildiğince ucuz ya da ücretsiz olarak karşılanmaya çalışılmaktadır. Göçmen (2014, 92-94)'e göre bunun ahlaki temelleri, 1990 sonrasında sayıları giderek artan dini referanslı STÖ'ler ile politika alanına taşınan muhafazakâr değerlere dayanmaktadır. Böylece dini referans alan STÖ'ler aracılığıyla hem daha önce var olmayan refah hizmetlerine ilişkin görece bir gelişme algısı yaratılmış hem de devletin görevlerine ilişkin maliyet düşürülmüştür. Dolayısıyla özellikle Küresel Güney'de uygulanan liberal feminist politikalar,

kadınların gündelik yaşamında görelî bir rahatlama yaratarak siyasi iktidarların meşruiyetini sağlamlaştırma potansiyeli taşımaktadır.

Araştırmanın yöntemi: Feminist etnografi, araştırma soruları ve özneler

Araştırmada kadınların gündelik yaşam deneyimleri üzerinden, doğrudan gündelik yaşam pratikleri, içerisinde yer aldıkları ilişkiler ve söylem alanı ile kendi yaşamlarına ilişkin değerlendirmelerini anlamak amaçlandığından, feminist etnografiye dayalı niteliksel bir tasarım kullanılmıştır. Bu çerçevede Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme süreciyle bölgede yaşayan kadınların yoksulluk, güvenlik ve katılım bağlamında dönüşen gündelik yaşam deneyimlerini ve bu deneyimlerle sosyal politika arasındaki bağlantıları keşfetmek amacıyla ilişkili olarak dört soruya yanıt aranmıştır:

1. Gündelik yaşamlarını belirleyen yoksulluk koşulları nasıl dönüşmektedir?
2. Kent içi yoksul alanların dönüşüm sürecine katılımı nasıl gerçekleşmektedir?
3. Kentsel olanaklardan yararlanma açısından kamusal alana katılımı nasıl değişmektedir?
4. Özel ve kamusal alan kullanımında güvenlik sorununa ilişkin deneyimleri nasıl biçimlenmektedir?

Yukarıdaki sorulara yanıt almak üzere, Aktaş mahallesinde kentleşme projesi başlamadan önce mahallede yaşayan, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) ve Altındağ Belediyesi tarafından gerçekleştirilen 'muhtaçlık/yoksulluk' incelemesi sonucunda sosyal yardımlardan yararlanması uygun bulunan ve tapu sahipliği koşulundaki toplam otuz iki kadınla görüşülmüştür. Bu kadınların on yedisi yıkıntı ve harabe evlerinde yaşamaya devam etmekte, on dördü TOKİ evlerinde yaşamaktadır. Ayrıca TOKİ evlerinden borcunu ödeyemediği için atılan bir kadının deneyimine de yer verilmiştir. Kadınların deneyimlerine ilişkin veriler, derinlemesine görüşmeler aracılığıyla 2012 Haziran-2013 Mayıs ayları arasında toplanmıştır.

Derinlemesine görüşmelerin ve toplanan gözlem verilerinin analizi, NVİVO nitel araştırma analiz programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları, araştırma öznelerinin Altındağ Belediyesi tarafından 'daha iyi' bir 'yaşam' ve 'medeniyet' olarak sunulan kentleşme projesini 'sıcak yuva' ve 'özgür kent' koşullarına yani 'medeniyet'e ulaşabilme imkânı olarak gördüklerini ancak 'imkânsızlık'la birlikte tanımladıklarını göstermektedir. Bu çalışmada araştırma öznelerinden birinin ifadesiyle 'imkânsız medeniyet' olarak tanımlanan bu süreç, kadınlar için medeniyet koşullarının ne anlama geldiği ortaya koyulduktan sonra 'medeniyet'in 'imkânsızlığını' belirleyen beş boyut üzerinden ele alınmaktadır.

Kadınlar için medeniyet koşulları: 'Sıcacık ev', 'özgür kent'

Araştırma öznelerinin birçoğu, TOKİ evlerinde yaşamlarının 'imkânsız' olduğunu belirtmekle birlikte TOKİ evlerini 'medeniyet' olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama Altındağ Belediyesi'nin projeyi 'medeniyet' koşullarına ulaşma imkânı olarak sunmasıyla ve ev ve çevresinde gerçekleşen fiziksel iyileşmenin pratik toplumsal cinsiyet rolleri açısından yarattığı olumlu etkilerle ilgilidir. Bu çerçevede, kadınlar yıkıntı ve harabe evlerde verilen toplumsal cinsiyet sorumluluklarını yerine getirme konusunda yaşadıkları zorluklar üzerinden, TOKİ evlerini ısıtılması ve temizliği kolay, çatısı ve bacası akmayan, çocukların ve hane üyelerinin sağlığı ve bakımına ilişkin etkinliklerin daha rahat gerçekleştirildiği evler olarak tanımlamıştır. Örneğin okul öncesi çağıdaki çocuğuyla TOKİ evinde yaşayan Orkide, TOKİ evinin eski yıkıntı haldeki evine göre yarattığı rahatlama ev işleri ve temizlik üzerinden şöyle ele almaktadır:

Aslında temizlik bakımından daha iyi hoşuma gidiyor benim, daha temiz bir kere. Gecekinduda yaptığın iş görünmüyordu burada görünüyor. Gecekindu hep toz olurdu. Bir de elektrik, gaz derdi olmasa rahat yani. Sonuçta soba derdi yok artık. Kömür derdi, odun derdi. Sıcak oluyor bi kere.

Görüştüğüm kadınların anlatımlarında dikkat çeken bir diğer nokta, kadınların, çocuklarını okula, parka ya da hastaneye götürme, hasta ya da yaşlı hane üyelerinin hastane işlerini gerçekleştirme, sosyal yardımların takibini yapma gibi amaçlarla çıktıkları kamusal alanda kendilerini rahatlamış hissetmeleridir. Kadınların hissettiği bu rahatlama, yıkıntı ve harabe evlerin bulunduğu alanda kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ilişkilerle bütünleşmiş olan yoksulluk ve güvenlik sorunlarının TOKİ evlerine geçişle kısmen hafiflemesiyle ya da hafifleyeceği umuduyla biçimlenmiştir. Örneğin bekâr bir kadın olarak, özürü abisinin ve yatalak annesinin bakımını üstlenen ve şu an TOKİ evlerinde yaşayan Gül'e göre, Aktaş mahallesinde başlatılan kentleşme projesi,

'özgürlük' ve ataerkil baskıdan 'kurtuluş' olarak tanımladığı 'medeniyet' koşullarına ulaşma imkânı olarak ele alınmıştır:

Yani iyi bişey, medeni bişey... Yani özgür, yani daha özgür. Şimdi burada bakkala bile gidebilirim gece ama gecekonduda daracık sokaklarda gidemiyorum. Şimdi çıkıyorum her taraf aydınlık, açık ama o zaman öyle değildi. Herkesin evleri, küçük küçük camları, o ara sokaklar...Önüme kim çıkacak bilmiyodun.

Fenster (2005) gibi feministlerin de tartıştığı gibi, evin fiziksel niteliğine ilişkin iyileştirmeler ve ışıklandırma, ulaşım, altyapı vb. gibi kentsel hizmetler, kadınlar için önemli kentsel hizmetlerdir. Bu açıdan Koskela (1997) ve Young'ın (1998) belirttiği gibi, kadınların neoliberal kentleşme projesiyle gündeme gelen değişimi, Altındağ Belediyesi'nin de sunduğu biçimiyle, bir 'keşif, olağandışı ve işleyen düzeni bozabilme fırsatı' olarak görmeleri şaşırtıcı değildir. Ancak daha derine bakıldığında çoğu kadın, neoliberal kentleşme projesiyle gündeme gelen 'medeni' yaşam koşullarını, yoksulluk, katılım ve güvenlikle ilişkili olarak karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların eşitsiz ataerkil ilişkilerle belirlenen doğası nedeniyle 'imkânsızlık' olarak deneyimlemektedir.

Araştırma öznelerinden birinin ifadesiyle 'imkânsız medeniyet' olarak tanımlanan bu süreç, kadınların deneyimleri çerçevesinde 'imkânsız'lığı belirleyen beş boyutu işaret etmektedir. Araştırmanın bundan sonraki kısmında bu beş boyut ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

'İmkânsız Medeniyet': Artan yoksulluk ve ataerkil baskıyla biçimlenen evsizlik halleri

Kadınların anlatımları, neoliberal kentleşme projesinin artan ataerkil baskı ve yoksullaşmayla birlikte 'evsizlik halleri'ne neden olduğunu ve 'imkânsızlık' olarak deneyimlediğini göstermektedir. Bu çerçevede yoksullukla bağlantılı ve birbiriyle ilişkili yedi 'evsizlik hali' dikkat çekmektedir.

Bu evsizlik hallerinden birincisi, neoliberal kentleşme projesiyle birlikte kadınların gündelik yaşam çevrelerinde artan namus kaygısı ve ataerkil baskıyla birlikte sosyo-mekânsal bir kopuşun gündeme gelmiş olmasıdır. Bu çerçevede hem yıkıntı ve harabe evlerde hem de TOKİ evlerinde yaşayan kadınlar için, De Certeau'nün (1984) bahsettiği anlamda, tekrarlanan gündelik yaşam etkinlikleri üzerinden komşularla kurulan ve 'yabancılaşma' duygusunun üstesinden gelebilmeyi sağlayan ilişkilerin yeniden kurulamadığı bir 'mekânsızlık' söz konusudur. Aktaş mahallesinde başlatılan kentleşme projesiyle, kadınların çocuklarına, yaşlı ve özürlü hane üyelerine göz kulak olduğu, ev işlerini komşularla birlikte yaptığı bir ara mekân olarak kapı önü artan 'namus kaygısı' nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir. Cantek, Ulutaş ve Çakmak'a göre (2014), kapı önü, balkon, ev çevresi ya da pencere önü ataerkil ve muhafazakâr kültürün mahremiyet çerçevesinde ev ve kadın bedeni üzerinde kurduğu kontrolün kısmen de olsa esnetilebildiği ara mekânlardır. Ataerkil ve dini normlarla şekillenen yoksulluk koşullarında kadınların gündelik yaşamı, hem içeride hem de dışarıda olma imkânı sağlayan bu mekânlarda geçmektedir. Bu ara mekânların sınıfsal aidiyetler, inançlar, gelenekler ve kültürel unsurlara göre farklı kullanım biçimleri olduğunu gösteren Cantek, Ulutaş ve Çakmak'ın araştırması (2014), ara mekânların bir yandan kamusalın kurallarına tabi olabildiğini diğer yandan ise özel alanın mahremiyetinin taşındığı bir özgürleşme mekânı olarak anlamlandırılabilirliğini göstermektedir. Aktaş mahallesinde 'kapı önü'nün namus kaygısı nedeniyle artık güvensiz bir alan haline gelmesi, bu alanın artık evin mahremiyetinin taşındığı 'güvenilir' bir alan olmaktan çıktığını göstermektedir. Bu güvensizlik, neoliberal kentleşme projesiyle birlikte mahallede kültürel olarak homojen olan komşuluk ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte gündeme gelmiştir. Çünkü eskiden beri tanıdıkları komşuları taşınmış, onların yerine hiç tanımadıkları ve sınıfsal olarak farklılaştıkları insanlar gelmiştir. Bu çerçevede neoliberal kentleşme projesiyle birlikte, hem TOKİ evlerinde hem de yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan kadınlar için Aktaş mahallesinin, artık daha az aidiyet hissedilen, yoksulluğun ve evsizliğin deneyimlendiği bir yaşam alanı olarak ifade edildiği görülmektedir. Örneğin Yasemin, yıkıntı ve harabe haldeki evinin çevresinde "silah bile patlatıldı"ğından ve bu nedenle "burada yaşamın bitti"ğinden, "Diyosun bi hava alıyım, komşuyla konuşayım. Yani yemin ediyom arabanın biri bi geliyo son gaz, yani komşular da sen de içeri giriyosun" şeklinde bahsetmektedir. Benzer şekilde TOKİ evlerinde yaşayan ve "eskiden komşularla en azından kapı önünde otururduk" diyen Sümbül ve Akasya, "Cımdızıl ortadasın", "Binanın dibinde beton var. Oturuyoz kayıyoz gidiyoz, mecbur binanın önünde [ayakta] duruyoz" diyerek eskinin yarı özel-yarı kamusal mekânı olarak "kapı önü'nün ve "kapı önü komşuluğu'nun mahremiyetini yitirdiğini vurgulamaktadır.

Neoliberal kentleşme süreciyle gündeme gelen bu 'mekânsızlık' ve 'aidiyetsizlik'le yakından bağlantılı olarak ele alınabilecek ikinci evsizlik hali, sosyal tabakalaşma süreciyle ilişkilidir. Bu çerçevede yıkıntı ve

harabe evlerinde yaşayan kadınlar ile TOKİ evlerine yerleşen eski komşuları arasında sosyal tabakalaşmaya dayalı bir kültürel, duygusal, ekonomik ve sosyal kopuş/yerinden edilme gerçekleşmiştir. Bu durum, bir parça, ilk defa Marcuse (1986) tarafından öne sürülen ve kentleşme projeleriyle öncelikle kiracıların deneyimlediği söylenen 'dışlayıcı yerinden edilme' ve 'yerinden edilme baskısı'sıyla benzerlikler göstermektedir (Marcuse'tan aktaran Bernt ve Holm 2009, 312-317). Bu çerçevede okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe evinde yaşamaya devam eden Yasemin, yıkıntı ve harabe evlerde yaşamayı, evsizlikle eş değerde görülen düşük bir sosyal statüyü ve güvensizlik koşullarını ifade edecek şekilde şu şekilde ifade etmiştir:

Şimdi yıkılacak diye bişey yapamıyoz, öyle pisin içinde, sadece bi badanamızı sürüp oturuyoruz. Yani bazen onu bile yapamıyoz. Ha yıkıldı yıkılacak, yani hani ne zaman yıkılacak. Hak sahibiyiz, ev sahibiyiz ama kiracı gibi olduk ...[]... Uyuşturucu işi yapmayan da maddi gücü olan durmaz yani, biz gitmeyen yani zor durumda kalanlarız.

Bununla beraber TOKİ evlerinde yaşamaya başlayan kadınlar için geçerli olan üçüncü evsizlik hali, borçlanmayla gündeme gelen bir "bereketsizlik" durumuna işaret etmektedir. Dördüncü olarak da yine bereketsizlikle bağlantılı olarak deneyimlenen bir "sağıksızlaşma" süreci ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede evsizlik korkusu nedeniyle kadınlar, TOKİ borcunu ödemek için altınlarını bozdurarak mülksüzleşmekte, borç bulmak ya da para kazanmak için aşırı çaba sarf etmekte ya da beslenme ve diğer ihtiyaçlarını kısıtlayarak ekonomi yapmaya çalışmaktadır. Toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları gereği kadınların ev borcunun ödenememesi durumuna ilişkin olarak hissettikleri korku ise, kadınlar tarafından aşırı strese, evde huzursuzluklara, çaresizliğe ve sağıksızlaşmaya neden olmaktadır. Örneğin TOKİ evlerine geçtiğinden beri okul çağındaki kızları için evsiz kalmanın yaratacağı toplumsal cinsiyete dayalı riskleri düşünmekten psikolojisinin bozulduğunu söyleyen Akasya, çaresizliğini şöyle anlatmaktadır:

Vallaha çok kötü oldu. Geçen işte bi arkadaş geldi dedi sen burada bi lokal varmış oraya git, psikolojin bozulmuş diye. Yani düşünüyom hep biz ne olcaz, ödeyemiyoz, bizi dışarı mı atacaklar. Çocuklardan da korkuyom hani kızlardan, Allah korusun olmaz mı, yoksulluk onların başına her şey gelir. Büyük kızdan daha çok korkuyom ...[]... Çocuğunu geçindiremiyosun, borcunu ödeyemiyosun. Tabi burası daha büyük odası fazla ama ben çocuklarının isteklerini doyurabilsem.

Hem yıkıntı ve harabe evlerde hem de TOKİ evlerinde yaşayan kadınlar için gündeme gelen beşinci evsizlik hali, TOKİ evlerine geçebilmek ya da TOKİ evlerinde kalabilmek için "kadının çalışması" gerektiği düşüncesiyle ilişkilidir. Bu düşüncenin kadının çalışması konusunda bir tutum değişimini gündeme getirmesiyle, ataerkil ve dini normlar kadınlar için hem kamusal hem de özel alanda mücadele edilmesi gereken bir alan haline gelmiştir. Örneğin okul öncesi çağda çocukları olan ve yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Hanımeli "son çare çalışmak zorundayım" derken ev içerisinde yaşadığı huzursuzluğu şöyle anlatmaktadır: "Ben çalışayım diyorum, iş de yok. Eşim ne diyecek derdi. Bizim bura çok berbat oldu, bi yol bulup çalışmazsak ne olacak bilmem. Hep huzursuzluk".

Bununla beraber, kadının çalışma koşullarıyla belirlenen altıncı evsizlik hali, kadınların kendi becerileri, eğitim ve konumlarına uygun istihdam fırsatlarına sahip olmamasıyla ilişkilidir. Bu nedenle hem yıkıntı ve harabe evlerde hem de TOKİ evlerinde yaşayan kadınlar, TOKİ borcunu ödemekte zorluk çekecekleri ve evsizlik riskiyle karşılaşabilecekleri bir yaşam alanıyla karşı karşıya olduklarını düşünmektedir. Bu konuda yıkıntı ve harabe evlerinde yaşayan ve çocuklarının eğitimini desteklemek için çalışmak isteyen Manolya'nın KOSGEP desteklerini duyduğunu ancak başvurmak için cesaret edemediğini anlatırken kullandığı ifadeler, neoliberal dönemde herşeyden bireyi sorumlu tutan anlayışın kadınların özgüvenleri üzerindeki olumsuz etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Yani ilkokul mezunusun, seni alacaklar mı? Çekiniyoz, yoksa 10 sene öncesine göre kadınlara hep güç verildi ama biz bişey yapamıyoz gibi geliyo bana. Yani daha çok şey yapabilirmişim gibi, yani yapsam olurmuş gibi ama cesaret de edemiyoz, eğitimsiz olduğumuzdan heralde.

Son olarak, TOKİ evlerinde yaşayan kadınlar tarafından hissedilen 'evsizlik korkusu'nun TOKİ evlerinden atılma biçiminde deneyimlenmesi, evsizliğin fiziksel olarak gerçekleşmiş hali olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bu çerçevede TOKİ evlerinden atılmanın, TOKİ evlerine geçişle travmatik bir şekilde deneyimlenen evsizlik sürecinin bir parçası olduğunu ve kadınlar için çaresizlik, suçluluk ve utanma duygularıyla birlikte deneyimlendiğini söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi, görüşülen kadınların birçoğu, ne TOKİ evlerine ne de yıkıntı ve harabe haldeki evlerine kendilerini ait hissetmemektedir. Onlar, başlarını sokabilecekleri ‘iyi’ fiziksel koşullara sahip, yaptıkları temizliğin görüldüğü ve bakım işlerinde kolaylık sağlayan bir evin yanı sıra çocuklarına ve hane üyelerine yeterli besini sunabilecekleri, ‘güvenceli’ ve ‘ekonomik’ bir evleri olsun istemektedir. Evin huzurlu olması ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak onlar için her şeydir, bu huzuru ve bereketi sağlamayan bir ev Aktaş mahallesindeki kadınlar için ‘uygun’ değildir. Bu açıdan neoliberal kentleşme projesi, kadınların artan toplumsal cinsiyet sorumlulukları ve baskıcı ataerkil ilişkilerle şekillenen yoksulluk koşullarında ve evsizlik hallerinde bir dönüşüm yaratamadığı sürece ‘imkânsız’ bir ‘medeniyet’ ya da ‘sıcak yuva’ ve ‘özgür kent’ hayali olmanın ötesine geçememektedir. Sonuç olarak, Aktaş mahallesinde, eşitsiz ataerkil ilişkiler ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından bir değişim arzusu/umudu olarak gündeme gelen ‘sıcak yuva’ ve ‘özgür kent’ imkânını yok eden ve kadınları çaresizliğe düşüren ‘evsizlik halleri’yle mücadele, feminist politika açısından bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

‘İmkânsız Medeniyet’: Yoksulları dışlayan katılım sürecinin yarattığı cinsiyetçi baskı

Görüşülen kadınların neoliberal kentleşme sürecine katılımı konusundaki anlatımları, yerinden edilmeye sonuçlanan ve yoksulları dışlayan bir yapıyı göstermektedir. Dolayısıyla neoliberal kentleşme projesine katılım, birçok haksızlık ve adaletsizlikle deneyimlenmekte, haksızlık ve adaletsizlik ise toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil ilişkilerin yarattığı baskıya neden olmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle Aktaş mahallesinde arazilerin genellikle 100 m²’den küçük olması, dönüşüm alanı içinde görünmemesi, tapuların düzensiz, küçük parçalar halinde ve çok hisseli olması gibi nedenlerle kamulaştırma ve enkaz bedelleri alınamamakta ya da çok düşük değerlerde alınmaktadır. Bu durum yoksullar için ‘sınırlı olan haklarını’ devretseler de, uygun nitelikte bir konuta yerleşme olanağının olmadığını ve yerinden edilmelerle gündeme gelebilecek bir evsizlik riskini göstermektedir. Üstelik 1966 tarih ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu kapsamında belediye tarafından sunulan konut kredisi desteğinden yararlandıkları için, yoksul mahalle sakinleri kentleşme projeleri kapsamında sunulan aynı ve teknik yardım ya da konut/kira yardımı gibi desteklerden de yararlanamamaktadır.

Genel olarak yoksulları dışlayan bu yapı, görüşülen kadınlar tarafından toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerle biçimlenen ve birbiriyle bağlantılı dört baskı biçimi olarak deneyimlenmektedir. Birbiriyle ilişki içerisindeki bu baskılardan birincisi, görüşülen kadınların devletle/belediyeye sosyal yardım bağımlılığı üzerinden kurduğu ilişkinin paternalist doğasıyla ilintilidir. Çünkü kadınların evdeki erkeğe ve devlet yardımlarına bağımlılığıyla şekillenen bu ilişki, çoğu zaman yıkıntı ve harabe haldeki evinin dönüşümünde söz sahibi olan belediyeye ‘zorunlu olarak güven’ duymaya neden olmuştur. Bu durum ise, kadınlar için hem bir belirsizlik halini hem de toplumsal cinsiyet rolleri gereği üstesinden gelinmesi gereken baskıcı koşulları yaratmıştır.

Kadınların neoliberal kentleşme sürecinde belediyeye kurduğu paternalist ilişkiyle yakından bağlantılı olan bir diğer baskı biçimi, bilgilendirme yetersizliği ve belirsizliğin kadınların toplumsal cinsiyet rolleri açısından yarattığı baskıyla ifade bulmaktadır. Görüşülen kadınların anlatımları, Aktaş mahallesi kentleşme projesi kapsamında gerçekleştirilen bilgilendirmenin yeterli olmadığını ve kadınlar için uygun olmayan yer ve zamanlarda gerçekleştirildiğini göstermektedir. Evle ilgili etkinliklerin kadınların sorumluluğunda olduğu düşüncesi nedeniyle ise, belirsizlik içerisinde ortaya çıkan haksızlıklarla ilk karşılaşmalar ve yaşanan haksızlıklardan dolayı suçlananlar yine kadınlar olmaktadır. Görüşülen kadınların birçoğu “evlerine gelen memurlara güvenerek” sözleşme imzaladıkları için aileleri tarafından suçlanmışlar ya da TOKİ evlerine geçişle yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle kendilerini suçlamışlardır. Ayrıca yıkıma ve yıkım sonrası sürece ilişkin belediye tarafından verilen bilginin dayatmacı bir şekilde sunulması ve yetersiz olması, kadınların ev bulma, taşınma, TOKİ evlerine yerleşme süreçlerinde üstlendiği toplumsal cinsiyete dayalı rollerinde daha da zorlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte belirsizliğin kadınlar üzerinde yarattığı baskı ise, kadınların belediyeye ısrarcı/mücadeleci bir ilişki geliştirmesi ve bu nedenle ayrımcı davranışlarla karşılaşmasıyla sonuçlanmıştır. Kadınların bu konudaki anlatımları, ani yıkımların, uzun süren yeniden yerleşim sürecinde sağlıklı bilgiye ulaşamamanın ve belediye desteğini hissetmemenin kadınlar üzerinde baskı ve stres yarattığını, ayrımcı davranışlarla karşılaşmalarına neden olarak adaletsizlik ve kandırılma biçiminde deneyimlendiğini göstermektedir. Bu nedenle gördüğüm birçok kadın evlerine yakın, para vermeden ulaşabilecekleri, bakım

sorumluluklarını dikkate alan ve düşüncelerini ifade edebildikleri yüz yüze ve güvenilir ilişkilere dayalı bir bilgilendirme ve katılım süreci talep etmektedir. Şu an TOKİ evlerine yerleşmiş olan ve evinin borcunu ödemekte zorlandığını söyleyen Menekşe, bu süreçte yaşadıklarını oldukça açık bir şekilde şöyle anlatmıştır:

Tapularımız bizim elimizdeydi de ne oldu. Mesela bizim tapumuz birinci ada parseldeydi ama belediye onu 5. Ada parsele yöneltmiş. Bizim tapumuz ordan çıkıyor ama evimiz burada. Öyle olduğu için biz belediyeye gidip de, bizim evimiz burada biz evimizi yıktırıyoruz diyemedik ...[]... Hep evler yapılacak yok yapılmayacak, yok 5 yıl sürecek. O süreçte çok karmaşalar çıkıyordu. Yani, bu insanı çok bunaltıyordu bu süreçte.

Bununla beraber Aktaş mahallesinde yaşayan kadınların yıkıntı ve harabe evlerinin dönüşüm sürecinden dışlanmasına neden olan baskılardan bir diğeri, eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin bekâr, dul, boşanmış ve yaşlı kadınlar için yarattığı mülksüzlük riskine işaret etmektedir. Tapu mülkiyetinin genellikle ailedeki erkekler üzerinde olması, bir kısım kadının kentleşme projesine eklenmiş bireyler olarak katılım sağlayabilmesine neden olmakla birlikte, evde tapu işleriyle uğraşacak erkeklerin bulunmadığı, düzenli geliri olmayan, yaşlı, bekâr, dul ya da boşanmış kadınlar bu süreçteki en dezavantajlı grubu oluşturmaktadır. Buna ek olarak, görüşülen birçok kadının eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerini aileye ve ailedeki erkeklere 'güven' üzerinden rasyonalize ederek içselleştirmiş olduğu görülmektedir. Bu durum ise, özellikle bekâr, dul, boşanmış ve yaşlı kadınların 'mülksüzlük'le bağlantılı olan dezavantajlı konumlarını ve karşılaşabilecekleri riskleri görünmez kılmaktadır. Örneğin kadınların aileye eklemli olan bu konumları, "başlarında erkeğin olmaması" anlamına gelen boşanma ve dul kalma durumlarında akrabaları tarafından tapunun paylaşımına zorlanabilmelerine neden olmaktadır. Nitekim kadınların anlatımları, yıkılan evin ve eski arsa mülkiyetinin kadında olduğu birçok durumda dahi TOKİ evlerine geçişle mülkiyetin kadınlar aleyhine el değiştirmesi riskine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede okul çağındaki çocuklarıyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde yaşamaya devam eden Yasemin, başlarında tapu işleriyle uğraşacak erkek bulunmayan dul, yaşlı ve kimsesiz kadınların mülksüzlükle bağlantılı dezavantajlı konumunu vurgulamaktadır: "Böyle kocası olmayanlar, çalışmayanlar varsa, aile birliği olmayanlar hep devretti de gittiler, dağıldılar. Anlaşmazlıklar da çok oldu, yani ilk başlarda böyle kavgalar çok oldu. Hisselerini satsın diye mesela".

Burada belirtilen eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkileriyle bağlantılı olarak deneyimlenen bir başka baskı biçimi, ayrımcılığa neden olan ataerkil mülkiyet ilişkilerinin etnik farklılıklarla bütünleşerek kurulmasıyla gündeme gelmektedir. Bu çerçevede Gelincik ve Lale'nin anlatımları, kadınların ailelerinin esenliği için giriştikleri barınma hakkı mücadelesinde ataerkil pazarlık koşullarının etnik farklılıklarla nasıl biçimlendiğini göstermektedir. Örneğin TOKİ evlerinde yaşayan genç ve bekâr bir kadın olarak Gelincik, TOKİ evlerine geçiş sürecinde annesinin yerel yönetim/belediye düzeyinde karşılaştığı sorunlara karşı verdiği mücadelenin zorluklarını şöyle anlatmaktadır:

Ön cephelerden birleri onlara ev falan vermeyin çok kalabalık demişler ailemiz için. Dokuz çocuklulara ev falan vermeyin demişler ...[]... işte Kürtlere ev vermeyin falan diye. Babamın işte ağzı var dili yok biliyon mu. Hep annem uğraştı, çabaladı didindi, çok çekti ama şu an bu durumdaysak hep annemin sayesinde.

Yıkıntı ve harabe evinde yaşarken çoğu komşusunun Kürt olduğunu söyleyen Lale'nin anlatımı ise, eşitsiz ataerkil mülkiyet ilişkilerinin topluluk düzeyinde etnisiteyle kesişen bir cinsiyetçi baskı olarak deneyimlendiğini göstermektedir:

Bizi buradan çıksın gitsin diye çok uğraştılar. Onlar Türkü kabul etmiyorlar, babannem biraz Kürttü de ondan yani biraz babamı kabul ediyolar, bizi hiç kabul etmiyorlardı yani. Ama hep onlar Kürt olsun, biz çıkıp gidelim onlara bırakalım evi diye uğraştılar ...[]... Benim çocuğumla bile bana silah çektiler, arabalarına binmedim diye yolun ortasında çocuğumla birlikte bana kaç kere silah çektiler. Ha benden bişey görselerdi bizi gerçekten dördörtlük tutarlardı ama benden hiç bişey görmediler. O yüzden de bize hiç dirlik vermediler. Bir de evi felan almaktı, dedikodusuydu iyice üstümüze geldiler.

Sonuç olarak Altındağ Belediyesi tarafından öne sürölen ‘toplumcu belediyciliğin bir koşulu olarak katılım’ iddiası, neoliberal kentleşme projesi kapsamında kadınlar tarafından bir yurttaşlık hakkı ihlali olarak deneyimlenmektedir.

‘İmkânsız Medeniyet’: Muhafazakârlaşan kamusal alanda ‘muhafazakârlaşan annelik’

Aktaş mahallesinde yaşayan kadınların neoliberal kentleşme süreciyle kamusal alana katılımlarında gerçekleşen dönüşüme ilişkin analiz, annelik ve bakım rolünü kutsayan ataerkil ve dini ilişkiler ve bu çerçevede geliştirilen evde bakım aylığı gibi sosyal yardımlarla anneliğin, kadınlar için kamusal alana katılımı önemli bir kimlik olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Yine de neoliberal kentleşme projesiyle birlikte artan yoksulluk ve güvenlik sorunları, annelik kimliğiyle kamusal alana katılımı kazanılan serbestinin daha da kısıtlanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede çocukların okula götürölüp getirilmesi ve çocukların ihtiyaçlarının karşılanması, görüşülen kadınların neredeyse tek kamusal alana katılım biçimi haline gelmiştir. Dolayısıyla kadınların kısıtlanan kamusal alan kullanımı, okul ve çevresinde yetersiz kalan sosyal hizmetler nedeniyle daha çok dini ve muhafazakâr yardım vakıflarıyla bağlantı biçimini almıştır. Bu durum ise, gerek özel gerekse kamusal alanda muhafazakâr bir annelik kimliğinin kuruluşunda etkili olmuştur. Bu koşullar içerisinde yaşayan kadınlar, özel ve kamusal alanda ataerkil ve dini normlara göre belirlenen izinli-yasaklı, uygun-uygunsuz etkinlikler, mekânlar ve zamanlar çerçevesinde yer almaktadır.

Bu konuda torun sahibi olan ve TOKİ evlerinde yaşayan Karanfil, mahallede var olan ataerkil kültürel kabulün, annelik ve yaşa dayalı hiyerarşiyile şekillendiğini şöyle anlatmaktadır: “Burda yani değişiktir adetler. Kız gelin gider hakları olmaz yani. Anca çocuğu olur da biraz sözü geçer, okula gider, yardıma bakar, dışarı çıkar”.

Kemp (2001, 7-20), kadınların kamusal alandaki konumlarını, toplumsal cinsiyetlendirilmiş kimlikler -annelik ve bakım rolleri- ve sosyo-mekânsal faktörler üzerinden şekillendirdiğini belirtir. Bu açıdan Gilbert’e (1998) göre, kadınların katılım sağladığı gündelik yaşam alanları, toplumsal cinsiyet sorumluluklarıyla ve ataerkil ilişkilerle belirlenen sınırlı bir coğrafyada sınırlı etkinliklerle tanımlanmaktadır (Gilbert’ten aktaran Kemp 2001, 7-30). Fenster’a (2005, 224-226) göre, bu durum en başta kadınların yurttaşlık haklarında ihlallere neden olmaktadır. Bu çerçevede Aktaş mahallesinde başlatılan neoliberal kentleşme projesi, kadınların ataerkil ve dini kurallar nedeniyle zaten kısıtlı olan kamusal alan kullanımını daha da sınırlandıran ve bu bağlamda yurttaşlık haklarını çığneyen bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle yoksul alanlara yönelen neoliberal kentleşme projelerinde kadınların kurumsal sosyal hizmetlere ulaşımının sağlanması ve bu süreçte toplumsal cinsiyete dayalı boyutların dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Bununla beraber Aktaş mahallesinde, annelik kimliğine sahip olan kadınlar için kimi izinli hallerle kurulan muhafazakâr annelik, aynı zamanda, annelik kimliği dışında kalan ya da henüz bu kimliğiyle kabul edilmemiş yeni anneler tarafından daha ciddi bir ataerkil baskı biçiminde deneyimlenmektedir. Örneğin çocukları okul öncesi çağda olan genç bir anne olarak Reyhan’ın anlatımı, muhafazakâr annelik kimliği dışında kalan kadınların özel ve kamusal alanda hissettiği ataerkil baskıya ve deneyimlediği dışlanmaya işaret etmektedir:

Genç olduğumdan başıma bir şey gelebilir her an. Her şey yani bıçak sokabilir, içmiştir üstüne atlayabilir yani kadın olarak güçsüzsün, bir şey yapamazsın ...[]... İki tane üç tane [çocuğun] oldu mu çıkarsın ya da çocukların büyük oldu mu çıkarsın. Yani başında büyük oldu mu işte.

Henüz bekâr bir genç kadın olarak TOKİ evlerine geçişle kendisini daha özgür hissedenden Gelincik’in anlatımı da, genç kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ve dini normlar çerçevesinde deneyimlediği baskıyı gözler önüne sermektedir:

Büyükler bazen bizi çok kısıtlıyor, yok oraya gitme, bunu yapma, sevdiğin olmayacak, onla gezemezsin, bişey yapamazsın. Bazıları sevdiğine verir bazıları vermez. Bazen hani açık giyinme, ailene yakışır şekilde giyinmen gerekir diyorlar. Okul konusunda da öyle tabi, bizimkiler noldu ki sen okuyup ne olacan diye yani engeller oluyor hep.

Bu durum Fenster’ın (2005, 226) da ifade ettiği gibi, kadın bedeninin ve kadına ilişkin temsillerin ataerkil ve dini biçimleriyle gündeme gelmekte, kent hakkından toplumsal cinsiyete dayalı dışlanmanın bir

biçimi olarak deneyimlenmektedir. Benzer şekilde Yuval-Davis (2000), erkek ya da yaşlı kadınların kılık, kıyafet ya da belirli davranış kalıpları ve bunlara ilişkin kurullarla kendileri gibi olmayanların mekândaki hareketini engellemesi olarak işleyen 'sınırlayıcı kurullar'dan bahsetmektedir. Dolayısıyla Fenster (2005) tarafından kent hakkından toplumsal cinsiyete dayalı dışlanma olarak tanımlanan bu süreç, güvenlik sorunları, yaş, medeni durum, sınıf, ırk ve etnisite gibi faktörlere göre farklılaşabilmektedir. Aktaş mahallesinde de benzer şekilde deneyimlendiği gibi, bu durum, dini ve ataerkil normlarca kabul görmüş kadın kimliği dışında kalan kadınların kamusal alan kullanımında farklı sınırlılıkları aşmak için daha fazla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

'İmkansız Medeniyet': Özel-kamusal etkileşiminde korku

Neoliberal kentleşme projesiyle kadınların kamusal alanda karşılaştıkları güvenlik sorunlarının nasıl dönüştüğü üzerinden gerçekleştirilen analiz, güvenlik sorunlarının kadınlar tarafından baskıcı ataerkil ilişkiler ve bakım rolleri çerçevesinde, özel-kamusal etkileşimi üzerinden anlam bulduğunu göstermektedir. Bu çerçevede kadınlar için özel ve kamusal alanda değişmeyen bir korkunun varlığı dikkat çekmektedir. Neoliberal kentleşme sürecinde kadınlar tarafından değişmediği söylenen bu korkunun ise, özel ve kamusal alanda toplumsal cinsiyetle bağlantılı dört biçimde deneyimlendiği görülmektedir.

Birinci biçimiyle, Aktaş mahallesinde yaşayan kadınlar, erkeklerle ve erkeklerin gerçekleştirdiği etkinliklerle -öldürülme, taciz, tecavüz- ilişkili olduğu söylenen güvenlik sorunlarından ev ve çevresinin yetersiz fiziksel özellikleri nedeniyle ciddi bir korku yaşamaktadır. Kadınların özel alanda da deneyimlediği bu korkunun nedenleri yıkıntı ve harabe alanda sokakların güvensiz yapısı, ışıklandırmanın olmaması, erkeklerin madde kullanımı ve satışına ilişkin etkinlikleri, atılan kurusıkı ve gerçek silahlar, hızla geçen arabalar ve güvenilir komşuluk ilişkilerinin kaybı olarak ele alınmaktadır. TOKİ evlerinde ise apartman kapısının, asansörlerin, apartman otomatlarının çalışmaması nedeniyle apartmanda hissedilen tehlikeli kişi ve durumların varlığı korkunun nedenleri olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, çoğu yerde olduğu gibi, Aktaş mahallesinde yaşayan kadınlar için kamusal alan genellikle erkeklerin baskın olduğu ve kontrol ettiği bir alandır. Bu nedenle görüştüğüm birçok kadın, kendi güvenliğini sağlamak istediği ya da korktuğu için kamusal alanın kullanımından çekindiğinden bahsetmiştir.

Bu durumla bağlantılı olan ikinci korku biçimi, neoliberal kentleşme süreciyle TOKİ evlerine geçen ve hala yıkıntı ve harabe evlerinde yaşamaya devam eden kadınların içerisinde yer aldığı baskıcı ataerkil ilişkilerin değişmemesiyle ilişkilidir. Bu çerçevede hala birçok kadının ailenin huzurunun kaçmaması için ataerkil ve dini normlar dışında kamusal alan kullanımından korktuğu görülmektedir. Örneğin okul öncesi çağda çocuğuyla yıkıntı ve harabe haldeki evinde kaynanasıyla yaşayan Reyhan, "Çok dışarıda görünmemen gerekir, lafa söze dolanırsın, ailenin huzuru kaçır." diyerek içerisinde yer aldığı eşitsiz ataerkil ilişkilerin özel ve kamusal alan olarak ayrışmadan kurulduğunu ifade etmektedir.

Bu bağlamda kadınlar tarafından deneyimlenen güvenlik sorunlarını belirleyen korkunun üçüncü biçimi, neoliberal kentleşme sürecinde kadına yönelik şiddete ilişkin düşüncelerin değişmemesiyle ilişkilidir. Görüştüğüm kadınların birçoğu, kök ailesindeki deneyimleriyle kadına yönelik şiddeti normal karşılamakta, şikâyet etmemekte, kadının ne olursa olsun erkeğini memnun etmesi gerektiği anlayışıyla hareket etmekte ve kadına yönelik şiddetin görünür ya da konuşulur olmasından rahatsızlık duymaktadır. Örneğin TOKİ evlerine geçişle artan ekonomik sıkıntılarla beraber evde huzurlarının kaçtığını söyleyen Sıklamen'in anlatımı, TOKİ evlerine geçişle birlikte kadına yönelik şiddetin, kadını haksız gören "zihniyet" ve öğrenilmiş çaresizlik nedeniyle "normal" kabul edildiğini göstermektedir:

Aman kimse duymasın derlerse karısı karılık mı yapmadı, el ne der. Bu zihniyet bayanlarda çok. Onlar ne bileyim yani, zihniyetimiz çok farklı ...[]... Bak mesela hep annemle de ilgili. Mesela babam annemin parmaklarına kadar kırdı, hala annem hergün babamı giydirir, ayak tırnaklarını el tırnaklarını keser, onları zımparalar ...[]... Ben de hep annemden gördüm, eşimle kötü olmadım ama işte tek sorun ödemeler.

Bu durum kadınlar tarafından özel alanda huzursuzluk olarak ele alınan kadına yönelik şiddet riskinin kentleşme projeleri kapsamında dikkate alınması gereken bir konu olduğunu göstermektedir.

TOKİ evlerinde ya da yıkıntı ve harabe evlerde yaşayan kadınların özel ve kamusal alandaki güvensiz halini şekillendiren korkunun bir diğer biçimi ise, görüştüğüm tüm kadınların bakım sorumlulukları gereği kamusal alana çıkan hane üyelerinin güvenliğinden duydukları endişe olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla

neoliberal kentleşme sürecinde kadınların değişmeyen toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları, hane üyelerinin güvenliği konusunda deneyimledikleri korkunun değişmemesi anlamına gelmektedir. Örneğin yıkıntı ve harabe haldeki evinde okul öncesi çocuğuyla birlikte yaşayan Nazende'nin "diyelim okula gitti gelecek mi geriye", "insanın içinde bir korku oluyor" diyerek ifade ettiği korkuyla TOKİ evlerinde yaşayan ve torun sahibi olan Nergis'in oğlunun işten gelmesini beklerken yaşadığı korku aynı anlama sahiptir:

Bura daha güvenli yani burada evin içindesin, orlarda çok olay kavga olurdu. Buralarda da oluyor yani, geçen işte oğlan işten gelecekti. Ben de işte balkona çıkayım dedim. Mutfağa bi geldim şak şakşak. Silahları attılar, o yana bu yana koştular. Allahım dedim, oğlan bi gelseydi, yani değişen bişey olmadı. Ama işte evin içinde olunca burası gecekondu gibi değil, daha güvenli gibi ...[]...Ama buralar senelerdir de pek güvenilir de değildir. Gecekondu da hep böyle evin içinde oturdum ben, yani orda da hırsızlık olurdu, burada da olur.

Sonuç olarak Fenster'in (2005) da ifade ettiği gibi, kentsel alanın toplumsal cinsiyete ilişkin duyarlılıklara dikkat etmeksizin yapılandırılması ve kadınlar için kullanılmayan mekânlar olarak üretilmesi, tam anlamıyla 'planlı bir tuzak' olarak işlemektedir. Üstelik kentsel alanın tasarımı ve kent planlaması genellikle mekânsal bir konu olarak görüldüğünden, sosyal boyutta kadınların yaşadığı dışlanma ve korku görünmez kılınmaktadır. Böylece kadınların kent alanlarını kullanabilmesindeki sınırlılık, bir kent yapısı sorunu olarak değil kadınların kendi eksiklikleri olarak görülmektedir. Bununla beraber kadınlar için güvenlik sorunları, sadece kamusal alan ya da özel alandaki güvenlik sorunlarıyla şekillenmemektedir. Kadınların içerisinde yer aldığı ataerkil ilişkiler ile evin ve aile üyelerinin bakımı konusunda üstlendiği sorumluluklar, güvenlik algısının özel-kamusal etkileşimi içerisinde biçimlenmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede kamusal güvenlik koşulları sağlanmadığı sürece kadınlar, evleri ister yıkıntı ve harabe halde isterse daha güvenli görünen binalar içinde olsun, kendilerinin ve bakımından sorumlu oldukları kişilerin güvenliğinden endişe duymaktadır. Çünkü güvensizlik halini belirleyen korku ortaktır ve kadınların ne kamusal ne de özel alana ait olmadıklarını göstermektedir. Bu noktadan hareketle güvenlik sorunları, kadınların kentsel alanı kullanma, politik ve karar süreçlerine katılma ve kentsel alandaki sosyal hizmetlerden yararlanma konularından dışlanması olarak da ele alınabilir. Tam da bu nedenle Aktaş mahallesinde yoksulluk içerisinde yaşayan kadınların deneyimlediği güvenlik sorunlarıyla mücadele, neoliberal kentleşme projeleri kapsamında feminist kent politikası ve sosyal politika açısından sosyal adaletin geliştirilmesi boyutunda önemli bir yer tutmaktadır.

Sonuç ve değerlendirme

Feminist etnografik bir çalışma olarak tasarlanan bu araştırmada, Aktaş mahallesinin yoksulluk koşulları özelinde ele alınan kadın deneyimleri, genel olarak, feminist politika ve kentsel mekân arasında kadınların yurttaşlık hakları üzerinden kurulacak bağlantılara ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır.

Araştırma sonuçları, genel olarak, neoliberal kentleşme sürecinde kadınların içerisinde yer aldığı ve içselleştirdiği ataerkil normların ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kadınlar üzerinde yoksulluk, katılım ve güvenlik açısından yarattığı eşitsizliklere ve baskılara işaret etmektedir. Bu çerçevede yoksulluk ve güvenlik sorunlarının eşitsiz dini ve ataerkil ilişkilerle bütünleştiği Aktaş mahallesi gibi kent içi yoksul alanlarda başlatılan kentleşme projelerinin, kadınların içerisinde yer aldığı eşitsizlikleri dikkate almadığı sürece kadınlar üzerindeki baskıyı daha da artıracığı unutulmamalıdır. Bununla beraber araştırma sonuçları, kadınların sadece toplumsal cinsiyet sorumluluklarında yarattığı rahatlama açısından değil eşitsiz ataerkil ilişkilerden kurtulma açısından da bir umut/arzu olarak ele aldığı kentleşme projesinin 'imkânsızlığını' göstermektedir. Nitekim görüşülen kadınlar, çeşitli umut ve arzularla bekledikleri kentleşme projesiyle zaman zaman eskisinden çok daha güvensiz koşullarda ve artan ataerkil baskı altında yaşamaya başlamıştır.

Bu noktadan hareketle Aktaş mahallesinde yaşayan kadınlar için 'sıcak yuva'-'özgür kent' arzu ve imkânını yok eden, kadınları çaresiz düşüren ve üstlerindeki ataerkil baskıyı artıran koşullarla mücadelenin, öncelikle kadınların içerisinde yer aldığı çoklu eşitsiz ilişkileri kırmayı hedeflemesi gerekmektedir. Çünkü kadınlar hem sosyal yardımlardan yararlanmaları açısından devletle paternalist bir ilişki içerisinde hem de eşitsiz ataerkil ilişkiler içerisinde içselleştirilmiş toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına sahiptir. Bu açıdan görüşülen kadınların genellikle kendilerini birey olarak değil de, aileye eklemli bir topluluk üyesi olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Aktaş mahallesinde yaşayan kadınlar kentleşme projesi kapsamında karşılaştıkları haksızlıkları doğrudan ve formel bir biçimde dile getirmemişler, müzakere olanaklarını daha çok aileleri -çoğu zaman da çocukları- üzerinden ve enformel biçimlerde oluşturmuşlardır. Bu

çerçevede araştırma sonuçları, Aktaş mahallesinde, kadınların özel alanda bağımlı olduğu ilişkilerden özgürleşebilme ve kendi yaşamlarıyla ilgili kararlara katılabilme kapasitesinin ataerkil baskı ortamında giderek daraldığını göstermektedir. Bu durum kadını aileden bağımsız bir birey olarak ele almanın mümkün olmadığı koşulları yarattığından, kadınların gündelik yaşam çevrelerine katılımı yurttaşlık hakları arasındaki bağlantının yeniden kurulması açısından ciddi bir sorundur.

Bu nedenle feminist politika açısından gerçekleştirilecek mücadelenin, dört alanda etkili olmak için gerek devlet içerisinde müzakere yolları bulabilecek gerekse devletle ilişkisini koparabilecek feminist bir örgütlenme üzerinden geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu feminist örgütlenmenin baskı ve ayrımcılık karşıtı bir çerçeveye oturtulması, güçlenmeyi ve savunuculuğu vurgulaması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre dönüşümün ve mücadelenin odaklanması gereken bu alanlar, kentleşme projesiyle birlikte gündeme gelen 1) yoksullaşma ve evsizlik, 2) katılım sürecinin cinsiyetçi yapısı, 3) kamusal alanda muhafazakârlaşma ve 4) kadınların özel ve kamusal alanda hissettiği korkuyla mücadeleyi içermektedir.

Kaynakça

- Almaçık, Ayşe. *After Deindustrialization in the Midst of Urban Transformation: The Case of Paşabahçe*. (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2008).
- Altındağ Belediyesi 2006 – 2009 Stratejik Planı.
- Bernt, Mathias ve Holm, Andrej. “Is it, is not?: The Conceptualisation of Gentrification and Displacement and Its Political Implications in The Case of Berlin-Prenzlauer Berg”. *City* 13, no. 2-3 (2009): 312-324.
- BM Binyıl Bildirgesi (2000). http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/mill_decl_turkce.pdf.
- BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (1948). <http://www.ihd.org.tr/index.php/san-haklarylgeleri-mainmenu-96/156-insan-haklari-evrensel-beyannames.html>.
- BM Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi - CEDAW (1979). http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html.
- BM HABITAT. Gendered Habitat: Working With Women And Men In Human Settlements Development (Nairobi: United Nations Centre for Human Settlements/UNCHS, 1997).
- BM HABITAT. Expert Group Meeting on Urban Indicators: Secure Tenure, Slums and Global Sample of Cities. Revised Draft Report (Nairobi: United Nations Centre for Human Settlements/UNCHS, 2002).
- BM HABITAT. Urban Land for All (Nairobi: United Nations Human Settlements/UNCHS, 2004).
- BM HABITAT. Local Finans Facilities: What They Are, Why They Are Important and How They Work, Slum Upgrading Facility. Working Paper 8 (Nairobi: United Nations Human Settlements/UNCHS, 2008).
- Buğra, Ayşe ve Keyder, Çağlar. *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için Hazırlanan Proje Raporu* [Adobe Digital Baskı], (erişim: <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/povreddoc/UNDP-TR-newpoverty.pdf>., 2003).
- Cantek, Funda Şenol, Ünlütürk Ulutaş, Çağla ve Çakmak, Sermin. “Evin İçindeki Sokak, Sokağın İçindeki Ev: Kamusal ile Özel ‘ara’ında Kalanlar,” *Kenarın Kitabı: ‘Ara’da Kalmak, Çeperde Yaşamak* ed. F. Ş. Cantek (Ankara: İletişim Yayınları).
- Chant, Sylvia. ve Gutmann, Matthew. “‘Men-Streaming’ Gender? Questions for Gender and Development Policy in the Twenty-First Century”. *Progress in Development Studies* 2, no. 4 (2002): 269-282.
- Çelik, Deniz. *Yerel Yönetimlerin Kentsel Dönüşüm Projelerine Katılımı: Kadınların Bakış Açısından İstanbul/Tarlabası’ndaki Uygulama Üzerine Bir Araştırma* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2009).
- De Certeau, Michel. *The Practice of Every Day Life*, çev.S. Rendall (London: University of California Press, 1984).
- Doshi, Sapana. “Politics of Persuasion: Gendered Slum Citizenship in Neoliberal Mumbai,” *Urbanizing Citizenship: Contested Places in Indian Cities*, ed. R. Desai ve R. Sanyal (India: SAGE Publications, 2012).

- Erman, Tahire. "Kent ve Gecekondu," *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, ed. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbakve M. Şiriner (İstanbul: ÖrgünYayınevi, 2010).
- Fenster, Tovi. "The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life," *Journal of Gendered Studies* 14, no. 3(2005): 217-231.
- Göçmen, İpek. (2014). "Religion, Politics and Social Assistance in Turkey: The Rise of Religiously Motivated Associations," *Journal of European Social Policy* 24 no.1, (2014): 92-103.
- Güzey, Özlem. "Urban Regeneration and Increased Competitive Power: Ankara in an Era of Globalisation," *Cities* 26, (2009): 27-37.
- Girit Mcdaniel, Gonca. *Kentsel Dönüşüm Politikalarının Küreselleşme Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Sulukule Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisanstezi, 2010).
- Harvey, David. "Neoliberalism as Creative Destruction" *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 610, no. 21(2007): 21-44.
- Hassim, Shireen. "Gender Equality and Developmental Social Welfare in South Africa," *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'*, ed. S. Razavii ve Hassim, S. (New York: Palgrave Macmillan, 2006).
- Heyzer, Noeleen. "Working Towards a World Free from Violence Against Women: UNIFEM's Contribution" *Gender and Development* 6, no. 3 (1998): 17-26.
- Kalsem Kristin. ve Verna. L. "Williams. Social Justice Feminism." *University of Cincinnati Public Law Research Paper No. 08-14* (2010): <http://ssrn.com/abstract=1112105>.
- Kemp, Susan. P. "Environment Through a Gendered Lens: From Person-in-Environment to Woman-in-Environment". *Affilia* 16, no. 7 (2001): 7-30.
- Koray, Meryem. "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Sol-feminist Bir Eleştiri" *Çalışma ve Toplum Dergisi* 29 (2011a): 13-53.
- Koray, Meryem. "Küreselleşen Eşitlik Politikalarına Karşı Küreselleşen Kapitalizm: Sol-Feminist Bir Eleştiri," *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar- Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'aArmağan* Cilt I der. S. Sancar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011b), 305-342.
- Koskela, Hille. "Bold Walk and Breakings": Women's Spatial Confidence Versus Fear of Violence" *Gender, Place, and Culture* 4 no. 3 (1997): 301-319.
- Kurtuluş, Hatice. *İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar*. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005).
- Lefebvre, Henry. "The Right to The City," *Writings on Cities* ed. E. Kofman and E. Lebas (London: Blackwell, 1996), 63-184.
- Massey, Doreen. *Space, Place and Gender*; (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994).
- McGuire, John Thomas. "From Socialism to Social Justice Feminism: Rose Schneiderman and the Quest for Urban Equity, 1911-1933" *Journal of Urban History* 35 no. 7(2009): 998-1019.

- Miraftab, Faranak. "Risks and Opportunities in Gender Gaps to Access Shelter: A Platform for Intervention," *International Journal of Politics, Culture and Society* 15 no.1, (2001): 143-60.
- Pekin Dünya Kadın Deklerasyonu* (1995). <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf>.
- Phillips, Anne. "Feminism and Liberalism Revisited: Has Martha Nussbaum Got It Right?" *Constellations* 8, no. 2 (2001): 249-66.
- Rabenhorsst, Carol ve Anjali Bean (2011). *Gender and Property Rights: A Critical Issue in urban Economic Development* (Washington: The International Housing Coalition and the Urban Institute Report, 2011).
- Rashid, Sabina Faiz. "Strategies to Reduce Exclusion Among Populations Living in Urban Slum Settlements in Bangladesh," *Journal of Health, Population and Nutrition* 27 no. 4 (2009): 574-586.
- Razavi, Shahra. "Introduction," *The Gendered Impacts of Liberalisation: Towards 'Embedded Liberalism'?*, ed. S. Razavi, (Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2009).
- Razavii, Shahra. ve Hassim, Shireen. *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'* (New York: Palgrave Macmillan, 2006).
- Sakızlıoğlu, Nur Bahar. *Impacts of Urban Renewal Policies: The case of Tarlabası-İstanbul* (Ankara ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2007).
- Swart, Elizabeth. "Gender-Based Violence in a Kenyan Slum: Creating Local, Women-Centred Interventions," *Journal of Social Science Research* 38 no. 4 (2012): 427-438.
- Şen, Besime. *Kentsel Gerilemeyi Aşmada Çelişkili Bir Süreç Olarak Soylulaştırma: Galata Örneği* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, 2006).
- Tasneem, Chowdury. *Segregation of Women in Islamic Societies of South Asia and its Reflection in Rural Housing - Case Study in Bangladesh* (California: McGill Minimum Cost Housing Group / Student Research, 1993).
- TOKİ. *Geleceğin Türkiye'sini İnşa Ediyoruz: TOKİ Kurum Profili 2010-2011* (Ankara: T.C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, 2011a).
- TOKİ. *500 Bin Konut: Geleceğin Türkiye'sini İnşa Ediyoruz* (Ankara: T.C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, 2011b).
- Uzun, Nil. "The Impact of Urban Renewal and Gentrification on Urban Fabric: Three Cases in Turkey" *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 34 no. 3 (2003): 363-375.
- Young, Iris Marion. "Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship," *The Citizenship Debate* ed.G. Shafir (London: University of Minnesota Press, 1998), 263-290.
- Yuval-Davis, Nira. "Citizenship, Territoriality and Gendered Construction of Difference" *Democracy, Citizenship and the Global City*, ed. E. Isin (London: Routledge, 2000), 171-187.
- 775 sayılı Gecekondu Kanunu (1966).